

NELJA VALLA KOGU

LEADER
EESTI

Euroopa Maaelu Arengu
Põllumajandusfond:
Euroopa investeeringud
maapiirkondadesse

MTÜ NELJA VALLA KOGU STRATEEGIA 2024–2027+

Kinnitatud üldkoosoleku otsusega ...
Kehtiv alates 1.01.2024

Sisukord

SISUKORD	1
SISSEJUHATUS	2
1 TEGEVUSPIIRKONNA VÄLJAKUTSED JA ARENGUEELDUSED	3
2 STRATEEGIA	5
2.1 VISIOON 2027+	5
2.2 EESMÄRGID, MÕÕDIKUD JA MEETMED	6
2.2.1 Kogukondade toetamine	6
2.2.2 Ettevõtluse arendamine	8
2.2.3 Piirkonna arendamine (ühisprojektide meede)	9
2.2.4 Sotsiaalse kaitse suurendamine (Euroopa Sotsiaalfond+ meede)	11
2.2.5 LEADER-koostöö (tegevusrühma meede)	12
2.3 STRATEEGIA UUENDUSLIKKUS JA INTEGREERITUS	13
2.4 SEOSSED TEISTE ARENGUDOKUMENTIDEGA	14
3 STRATEEGIA ELLUVIIMINE	18
3.1 ORGANISATSIOONI JUHTIMINE JA ARENDAMINE	18
3.2 RAHASTAMISKAVA	18
3.3 RAKENDUSKAVAD	19
3.4 TAOTLEMINE	20
3.5 TAOTLUSTE HINDAMINE	20
4 STRATEEGIA SEIRE	25
4.1 SEIRE KORRALDUS	25
4.2 STRATEEGIA MUUTMINE	26
LISAD	27
LISA 1. TEGEVUSPIIRKONNA ANALÜÜS	27
LISA 2. STRATEEGIA KOOSTAMISE PROTSESS	27

Sissejuhatus

MTÜ Nelja Valla Kogu (**NVK**) on Harku, Saku, Saue ja Kiili omavalitsusi, vabaühendusi ja ettevõtteid koondav avalikes huvides tegutsev organisatsioon. NVK on **LEADER-määruse**¹ mõistes kohalik tegevusrühm, mille piirkond on määratletud nelja omavalitsuse territooriumiga². NVK põhikirjaliseks eesmärgiks on kohaliku elu arendamine, maaelu ja külade säilimisele, taaselustamisele ja säästvate arengule kaasaaitamine, sealhulgas kohaliku ettevõtluse, teeninduse, hariduse, kultuuri, turisminduse ja tööhõive eelduste arendamine ning tegevuspiirkonna elanike heaolu suurendamine. 2022. a juuli seisuga oli NVK-l 47 liiget.

Tegevuspiirkond (623,6 km²) asub Harjumaa lääne-, edela- ja lõunaosas, piirnedes Tallinna linnaga. NVK tegevuspiirkonnas elas rahvastikuregistri andmetel 1. jaanuari 2022. a seisuga 47 463 inimest. Kümne aastaga on elanike arv kasvanud 9 tuhande inimese võrra.

LEADER-programmi vahendite kasutuselevõtuks perioodil 2023–2027 peavad kohalikud tegevusrühmad, mida Eestis on kokku 26, koostama strateegia. Strateegia peab tuginema piirkonna väljakutsetele ja arengueeldustele, võttes arvesse elanikkonna soove ja ootusi. Samuti peab see **LEADER-põhimõtetest³ ja sekkumise üldeesmärgist:**

- Maapiirkondades atraktiivse elu- ja ettevõtluskeskkonna ning aktiivsete ja ühtehoidvate kohalike kogukondade terviklik arendamine

Strateegia koostamist alustati piirkonna ettevõtjate, kolmanda sektori organisatsioonide esindajate, kohalike omavalitsuste ja teiste asjast huvitatud isikute koosloomes (**Lisa 2. Strateegia koostamise protsess**) 2022. a märtsis. Vajaliku sisendi saamiseks korraldati mitmesuguseid arutelusid ja koostati eraldiseisva dokumendina tegevuspiirkonna analüüs (**Lisa 1. Tegevuspiirkonna analüüs**).

NVK strateegia koosneb kolmest osast. Esimeses osas on välja toodud piirkonna strateegia – visioon, eesmärgid ja toetusmeetmed. Teine osa sisaldab strateegia elluviimise kirjeldust – rahastamiskava, taotlusvoorude ja hindamise korraldus, hindamiskriteeriumid. Kolmas osa keskendub seiresüsteemi kirjeldusele.

Koostajad avaldavad siirast tänu kõigile strateegia valmimisse panustajatele!

Strateegia jõustub 1.01.2024.

¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/103022022032> (külastatud 9.12.2022)

LEADER – *Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale* (seosed maamajandust arendavate tegevuste vahel).

² Saue vallast kuulub NVK tegevuspiirkonda 18 asustusüksust (2017. a haldusreformieelne Saue vald, v.a Laagri alevik, ja Saue linn).

³ **Põhimõtted:** 1) piirkonnapõhine lähenemine, 2) altpoolt tulev algatus, 3) avaliku ja erasektori partnerlus, 4) uuendusmeelsuse soosimine, 5) integreeritud ja mitut valdkonda hõlmav lähenemine, 6) võrgustikutöö soosimine, 7) koostöö edendamine

1 Tegevuspiirkonna väljakutsed ja arengueeldused

Tegevuspiirkond (623,6 km²) asub Harjumaa (4328 km²) lääne-, edela- ja lõunaosas, piirnedes Tallinna linnaga. Piirkond hõlmab nelja kohaliku omavalitsuse territooriumeid – Harku, Kiili, Saue ja Saku, sh Harku, Saku ja Kiili valda tervikuna, Saue valla endise Saue linna ja Saue valla ala (v.a Laagri alevik ning endise Kernu ja Nissi valla külad), moodustades Harjumaast 14,4% (Joonis 1).

Joonis 1. NVK tegevuspiirkonna kaart

Tegevuspiirkonna omavalitsustes elas rahvastikuregistri andmetel 1. jaanuari 2022. a seisuga 58 644 inimest, neist NVK tegevuspiirkonnas 47 463 inimest. Piirkonna territooriumi suurus on 623,6 km² ning keskmiseks asustustiheduseks on u 75 inimest km² kohta. Asustustihedus ületab Eesti keskmist kahe ja poole kordselt.

Piirkonna ühisteks nimetajateks on Vääna jõgi, mis saab alguse Paekna külast Kiili vallast, suubudes Lohusalu lahte Harku vallas, ja Tallinna linna lähedus. Viimasega kaasnevad piirkonna omavalitsustele sarnased probleemid ja võimalused. Ühisteks probleemideks on elanikkonna kiire juurdekasv ja sellest tulenev vajadus sotsiaalse taristu kiireks arendamiseks, samuti nõrgad kogukondlikud sidemed, sest reeglina on elanike puhul tegemist inimestega, kes on ühes kohas lühikest aega elanud.

Võimalused on samuti seotud pealinna lähedusega – nii avalikud kui erateenused on lühikese sõidu kaugusel. Samas on seetõttu ettevõtjatel vähe motivatsiooni arendada välja kohapealseid teenuseid. Need aspektid ilmnevad selgelt ka piirkonna tugevuste ja nõrkuste analüüsis.

Piirkonna peamised tugevused on:

- Elanikkond on kasvav ja üldiselt jõukas.
- Looduskeskkond on mitmekesine ja pakub palju tegevusvõimalusi.
- Omavalitsused on majanduslikult heal järjel – neil on võimekus teha investeeringuid
- Kogukonnad on olemas ja toimivad, olemas on vajalik taristu kogukondade tegevuseks.
- Tallinna linna lähedus tagab töökohtade ja teenuste kättesaadavuse.

Nõrkusteks on seevastu:

- Tallinna linna lähedus, mis ei motiveeri kohapealseid teenuseid arendama, arengust hoolimata tuntakse kohapealsetest teenustest puudust.
- Uusarenduste kogukondlik identiteet on nõrk; kogukondade eestvedajaid on vähe, ja neil puudub toetav tugisüsteem. Kogukondade valmisolek kriisideks on puudulik.
- Vaba aja veetmise võimalusi (sh huvitegevust) ei ole piisavalt.
- Ajaloolisi piirkondi pole piisavalt eksponeeritud.

Seega vajavad toetamist **kogukonnad** (investeeringud, vaba aja veetmise taristu, sidusus), **tark mikro- ja väikeettevõtlus** (teenused, lisandväärtus, piirkonna atraktiivsus) **kogukondade ja ettevõtete areng** (kogukondade eestvedajad, sektoriteülene ühis- ja arendustegevus) **kogukondade, sh ettevõtete teadmised ja oskused** (koostöö, võrgustumine, arendustegevus) ja **sotsiaalne sidusus**. Läbivate teemadena on olulised (**uuenduslikkus, koostöisus ja kestlikkus** (roheline)).

Piirkonda mõjutavad ka välised tegurid (**võimalused ja ohud**), millest peamised on seotud uute trendide (**roheline mõtteviisi juurdumine ja tehnoloogia areng**), mitmesuguste kriiside (energia, julgeolek, majandus, tervis), elanike arvu kasvust tingitud survega taristule ja ressurssidele ning kogukondliku sidususe vähenemisega.

2 Strateegia

MTÜ Nelja Valla Kogu strateegia koostamisel on arvestatud LEADER-sekkumise üld- ja erieesmärgi, tegevuspiirkonna analüüsi, mitmete aruteluseminaride sisendit ning juhtrühma ettepanekuid, samuti on lähtutud teistest piirkonda puudutavatest riikliku ja kohaliku tasemega arengudokumentidest.

Strateegia koosneb **visioonist** (üldistav kirjeldus soovitud tulevikust), **eesmärkidest** (kirjeldus konkreetse valdkonna soovitud tulevikust), **tulemusnäitajatest** (eesmärkide saavutamist mõõtvad näitajad), **meetmetest** (eesmärgi saavutamiseks mõeldud tegevuste kogum)⁴ ning **väljundnäitajatest** (meetmete elluviimist mõõtvad ja eelistusi esile toovad⁵ näitajad).

Seejuures võib eesmärgi täitumist mõõta mitme näitajaga. Igale eesmärgile vastab aga üks konkreetne meede, millel omakorda võib olla mitu väljundnäitajat.

Nelja Valla Kogu strateegia sisaldab viite eesmärgi ja neile vastavaid meetmeid (Tabel 1). Üldjoontes järgib strateegia eelmise perioodi lähenemist, kuna sotsiaalmajanduslik olukord ja väljakutsed on sarnase iseloomuga. Erinevusena on kogukondade eesmärgi alla ühendatud nii investeeringud kui ühistegevused ning lisandunud on Euroopa Sotsiaalfond+ eesmärk.

Tabel 1. MTÜ Nelja Valla Kogu strateegia ülesehitus

Visioon			
Kogukondade toetamise eesmärk	Eesmärgi tulemusnäitajad	Kogukondade toetamise meede	Meetme väljundnäitajad
Ettevõtluse arendamise eesmärk	Eesmärgi tulemusnäitajad	Ettevõtluse arendamise meede	Meetme väljundnäitajad
Piirkonna turundamise eesmärk	Eesmärgi tulemusnäitajad	Piirkonna turundamise meede	Meetme väljundnäitajad
Sotsiaalse kaitse eesmärk	Eesmärgi tulemusnäitajad	Sotsiaalse kaitse meede	Meetme väljundnäitajad
LEADER-koostöö eesmärk	Eesmärgi tulemusnäitajad	LEADER-koostöö meede	Meetme väljundnäitajad

2.1 Visioon 2027+

Nelja Valla Kogu tegevuspiirkond on heakorrastatud, turvaline, nutikas, keskkonnahoidlik ja külalishake elupaik.

⁴ LEADER-i kontekstis on tegevusteks taotlejate poolt esitatavad projektid.

⁵ Iseloomustavad, milliseid teemasid meetmete puhul oluliseks peetakse (kohalike ressursside väärimine, noorte kaasamine jms) – soovitakse taotlusi, mis panustavad ühte või mitmesse väljundnäitajasse.

2.2 Eesmärgid, mõõdikud ja meetmed

2.2.1 Kogukondade toetamine

Eesmärk nr 1: Piirkonnas on võimalusterohke ja turvaline elukeskkond

Tegevuspiirkond on eelmise strateegiaperioodi vältel jõudsalt arenenud, mida kinnitab ka ligikaudu veerandi võrra kasvanud noorepoolne elanikkond. Juurde on rajatud mitmeid elamupiirkondi, kaasnevat taristut ja avalikke teenuseid (lasteaiad, koolid jms). Tegevuspiirkonna omavalitsused on tulukad, olles võimelised suuremahulisteks investeeringuteks.

Teisalt on elanikkonna kasv olnud kiirem kogukondade arengust, mille kujunemine on pikaaegne protsess. Samuti pole hiljuti piirkonda kolinute vahel jõudnud tekkida püsivamaid sidemeid. Kuna elanikke on palju (enam kui 47 tuhat), on vaja rohkesti mitmesuguseid vaba aja veetmise võimalusi jms. Kõigega ei suuda omavalitsused toime tulla, samuti tunnetavad kogukonnad ise paremini, mida neil enim tarvis on. Seetõttu on otstarbekas toetada kogukondi vajalike investeeringute tegemisel.

Kiire arendustegevus on lisaks teatavatele puudujääkidele elukeskkonnas ja kogukondades toonud kaasa kartuse looduskeskkonna kahjustumise osas. Seetõttu on vajalik võimaldada kogukondadele looduskeskkonna seisundit parandavaid tegevusi.

Uue teemana on tõusetunud siseturvalisus ja kriisideks valmisolek. On loomulik, et riigil ja omavalitsustel on olemas vajalikud plaanid, kuid ka kogukonnad ise peavad suutma toime tulla.

Tabel 2. Eesmärgi nr 1 tulemusnäitajad

Mõõdik	Algtase 2023	Sihttase 2029	Allikas
Projektide elluvijate hinnang tulemustele	Ei ole mõõdetud	Elluvijad peavad projekte vajalikeks ja tulemuslikeks	Intervjuud projektide elluvijatega
Selliste tegevuste arv, mis aitavad kaasa keskkonnasäästlikkusele ning kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise eesmärkide saavutamisele maapiirkondades (R.27) ⁶	0	10	Projektide elluvijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)
Toetatud arukate külade strateegiate arv (R.40) ⁷	0	10	Projektide elluvijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)

⁶ Siin ja edaspidi: R... viitab ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava kohustuslikule seirenäitajale.

⁷ Mõõdetakse strateegiate alusel ellu viidud projekte, mitte koostatud strateegiate arvu. Eeldus on, et strateegiate koostamisega tegelevad külad/piirkonnad ise.

Nende maapiirkondade elanike osakaal, kes saavad kasu paremast juurdepääsust teenustele ja taristule ühise põllumajanduspoliitika toetuse kaudu (R.41) (kasusaajate arv)	o ⁸	20% (u 9 tuhat tegevuspiirkonna elanikku)	Projektide elluvijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)
---	----------------	---	---

Tabel 3. Meede nr 1: kogukondade toetamine

Näitaja	Sisu
Meetme osakaal rahastusest	45%
Toetatavad tegevused ⁹	• Investeeringud avalikku ruumi ning avalikuks kasutuseks mõeldud ehitistesse, rajatistesse, taristusse, sisustusse ja seadmetesse, sh keskkonnasäästlikesse lahendustesse • Investeeringuga seotud järelevalvetegevused • Investeeringut ette valmistavad tegevused, kui investeering viiakse ellu sama projekti raames ja ettevalmistava tegevuse maht ei ületa 10% projekti kogumaksumusest • Investeeringud looduskeskkonna säilitamiseks ja parandamiseks • Kohapealsete vaba aja veetmise võimaluste (huviringid, sporditegevus jms) loomine või arendamine (investeeringud põhivarasse ja väikevahenditesse) • Siseturvalisuse tõstmine, sh kogukondade kriisideks valmisoleku tagamine (investeeringud)
Mittetoetatavad tegevused ¹⁰	• Investeeringut ette valmistavad tegevused, kui need viiakse ellu eraldiseisva projektina • Kinnistu ost • Vabatahtliku töö arvestamine omafinantseeringuna • Projektijuhtimine
Toetuse saajad	Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas tegutsevad: • Kolmanda sektori organisatsioonid • Omavalitsused
Nõuded toetuse saajale	• Tegevus tuleb ellu viia Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas või peab see olema suunatud piirkonna hüvanguks • Investeeringu puhul tuleb taotluses täiendavalt põhjendada selle kestlikkust, kui toetuse summa ületab 10 000 eurot¹¹ •
Toetussummad (EUR)	• Minimaalne: 5000 • Maksimaalne: 200 000
Toetuse määr	• 90%
Väljundnäitajad	• Uute vaba aja veetmise võimaluste arv • Täiendatud vaba aja veetmise võimaluste arv • Keskkonnasäästlike lahenduste arv • Turvalisust tõstvate projektide arv • Looduskeskkonda parandavate projektide arv • Looduskeskkonnale ligipääsu parandavate projektide arv

⁸ Mõõtmist alustatakse käesoleva strateegia elluviimisega ehk hinnatakse konkreetse strateegia mõju elanikkonnale.

⁹ Lubatud on ka kasutatud seadmete ja vahendite soetamine.

¹⁰ **Läbivalt kõikide meetmete puhul:** mittetoetatavad on ka kõik meetme määruuses loetletud mitteabikõlblikud tegevused.

¹¹ Kestlikkust tuleb põhjendada iga projekti puhul, kuid suuremahulisemate korral on tarvis olla detailsem. Vaja ei ole koostada eraldiseisvat dokumenti, vaid käsitleda teemasid (kasutajad, tulud, kulud, sotsiaalmajanduslik mõju jms) taotluses.

2.2.2 Ettevõtluse arendamine

Eesmärk nr 2: Piirkonnas on tark mikro- ja väikeettevõtlus ning vajalikud teenused

Asulate kasvamisega on kaasnenud ka seal osutatavate teenuste hulk. See on omakorda vähendanud vajadust iga kord pealinna sõita. Samas ei ole teenuseid siiski veel piisavalt, seda eriti Tallinnast kaugemale jäävates asulates. Seetõttu on sarnaselt eelmisele perioodile vajalik toetada teenuste arendamist esmajoonel peamistes Tallinnast väljaspool asuvates tõmbekeskustes.

Tallinnasse on koondunud suur osa Eesti teadlastest ja tippettevõtetest. Seega on pealinna lähedus hea võimalus kasutada sealset oskusteavet. Samuti on kättesaadavad kõik peamised ekspordikanalid. Seetõttu on mõttekas toetada lisaks kohapealsete teenuste arendamisele ka tarka ettevõtlust, mis piirkonnale lisandväärtust tooks. Fookuses on mikro- ja väikeettevõtlus, kellel vajaliku arenguhüppe sooritamiseks ressursse napib.

Piirkonna tugevuseks on mitmekesine ja kaunis loodus. Leidub metsi, rabasid, mereranda jpm. Samuti on piirkonnas turismiobjekte, mille potentsiaal on rakendamata. Teisalt on läheduses (Tallinnas) olemas suur hulk potentsiaalseid külastajaid. Seega on piirkonna jaoks tegemist kasutamata võimalusega. Toetamist vajavad mitmed turismi-, sh pärandkultuuri objektid.

Tabel 4. Eesmärgi nr 2 tulemusnäitajad

Möödik	Algtase	Sihttase	Allikas
Toetust saanud ettevõtete müügitulu kasv	0 ¹²	20%	Äriregister
Toetust saanud ettevõtete lisandväärtuse kasv töötaja kohta	0	20%	Äriregister
Selliste tegevuste arv, mis aitavad kaasa keskkonnasäästlikkusele ning kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise eesmärkide saavutamisele maapiirkondades (R.27)	0	10	Projektide elluviijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)
Ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) projektides toetatud uued töökohad (R.37)	0	10	Projektide elluviijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)
ÜPP toetusel arendatud maapiirkondade ettevõtete, sealhulgas biomajanduse ettevõtete arv (R.39)	0	25	Projektide elluviijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)

Tabel 5. Meede nr 2: ettevõtluse arendamine

Näitaja	Sisu
Meetme osakaal rahastusest	30%
Toetatavad tegevused	Investeeringud põhivarasse (taristusse, hoonetesse, seadmetesse, tarkvarasse jms), sh keskkonnasäästlikesse lahendustesse kohapealsete toodete ning teenuste loomiseks või arendamiseks ja mikrotootmise edendamiseks

¹² Algtase on 0, kuna mõõdetakse toetuse ergutavat mõju toetuse saajale.

	• Investeeringud turismiobjektidesse (taristu, hooned, rajatised jms), sh kultuuri- ja ajaloo pärandi taastamine, objektidele ligipääsetavuse tagamine • Investeeringuga seotud järelevalvetgevused • Investeeringut ette valmistavad tegevused, kui investeering viiakse ellu sama projekti raames ja ettevalmistava tegevuse maht ei ületa 10% projekti kogumaksumusest
Mittetoetatavad tegevused	• Investeeringut ette valmistavad tegevused, kui need viiakse ellu eraldiseisva projektina • Kinnistu ost • Projektijuhtimine • Vabatahtliku töö arvestamine omafinantseeringuna
Toetuse saajad	Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas tegutsevad: • FIE-d • Mikro- ja väikeettevõtted¹³ • Kolmanda sektori organisatsioonid, kui nende tegevus on suunatud ettevõtlusele (näiteks ettevõtete liidud) Toetust ei saa taotleda meetme määruuses loetletud välistatud tegevusaladele
Nõuded toetuse saajale	• Tegevus tuleb ellu viia Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas • Investeeringu puhul tuleb taotluses täiendavalt kirjeldada äriplaani, kui toetuse summa ületab 10 000 eurot¹⁴
Toetussummad (EUR) ¹⁵	• Minimaalne: 5 000 • Maksimaalne: 75 000
Toetuse määr	• 60%
Väljundnäitajad	• Uute töökohtade arv • Uuenduslike projektide arv • Uute või arendatud teenuste arv • Uute või arendatud toodete arv • Keskkonnasäästlike lahenduste arv

2.2.3 Piirkonna arendamine (ühisprojektide meede)

Eesmärk nr 3: Piirkonnas on järjepidevalt arenevad kogukonnad ja ettevõtted

Tegevuspiirkonnas leidub aktiivseid kogukondi, kes panustavad järjepidevalt elukeskkonna arendamisse. Samas on tegemist hästi kiiresti kasvava elanikkonnaga piirkonnaga, kus uut elanikel puudub kohaliku kogukonnaga seos. Samuti on nõrkusena välja toodud, et kogukondade eestvedajaid on siiski väheviitu. Seetõttu on vajalik panustada kogukondade arendamisse, sh uute elanike kaasamise ja aktivistide järelkasvu loomisse.

Samuti vajab toetamist ettevõtete arendustegevus. Lisaks investeeringutele on tarvis toetada ka muid tegevusi, nagu näiteks turundus.

Et piirkonnas oleks tervikuna hea elada, on tarvis kompleksset lähenemist – toetada ettevõtete ja kogukondade investeeringuid, aga ka mitmesuguseid ühis- ja arendustegevusi.

¹³ **Mikroettevõtte** – ettevõtte, mis annab tööd kuni 10 inimesele ning mille käibe või bilansi maht ei ületa 2 miljonit eurot. **Väikeettevõtte** – ettevõtte, mis annab tööd kuni 50 inimesele ning mille käibe või bilansi maht ei ületa 10 miljonit eurot (https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/sme-definition_en).

¹⁴ Taotluses, mitte eraldi dokumendina (visioon, kliendid, müügitulu prognoos, turundus, tasuvus jms).

¹⁵ Toetus võib olla vähese tähtsusega abi.

Tabel 6. Eesmärgi nr 3 tulemusnäitajad

Möödik	Algtase	Sihttase	Allikas
ÜPP toetusel arendatud maapiirkondade ettevõtete, sealhulgas biomajanduse ettevõtete arv (R.39)	0	10	Projektide elluvijate tagasiside (kogutakse e-PRIA-s)
Toetatud sotsiaalse kaasamise projektidega hõlmatud isikute arv (R.42)	0	2000	Projektide elluvijate tagasiside (e-PRIA)

Tabel 7. Meede nr 3: piirkonna arendamine

Näitaja	Sisu
Meetme osakaal rahastusest	15%
Toetatavad tegevused	Kogukondadele suunatud: • Elanikkonna teadmiste ja oskuste tõstmine (koolitused, seminarid, õppereisid jms) • Võrgustike loomine • Kogukonna eestvedajate järelkasvu loomine • Immateriaalse pärandi säilitamine (meedia, materjalid, sündmused) • Sündmuste korraldamine • Projektijuhtimine Ettevõtetele suunatud • Teenuste ja toodete arendamine • Koolitustegevus • Turundus • Sündmuste korraldamine
Mittetoetatavad tegevused	• Investeeringud • Kinnistu ost • Vabatahtliku töö arvestamine omafinantseeringuna • Projektijuhtimine ettevõtetest taotlejate puhul
Toetuse saajad	Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas tegutsevad: • Kolmanda sektori organisatsioonid, sh kohalik tegevusrühm • FIE-d • Mikro- ja väikeettevõtted
Nõuded toetuse saajale	• Tegevus tuleb ellu viia Nelja Valla Kodu tegevuspiirkonnas või peab tegevus olema suunatud tegevuspiirkonna hüvanguks • Projekti, mille põhisisuks on turundus, koosseisus tuleb esitada turundusplaan¹⁶
Toetussummad (EUR)	• Minimaalne: 5000 • Maksimaalne: 50 000
Toetuse määrad	• 90% kasumit mittetaotlevate projektide puhul • 60% ettevõtlusele suunatud projektide puhul
Väljundnäitajad	• Kaasatud organisatsioonide arv • Võrgustike arv • Noortelgatuste arv • Sündmuste arv

¹⁶ Taotluses, mitte eraldiseisva dokumendina (sihtgrupid, kanalid, tegevused, oodatavad tulemused, mõõdikud jms)

	• Sündmustel osalejate arv • Turundusprojektide arv • Teenuste ja toodete arendusprojektide arv
--	---

NB! Meetmest saab tegevusi ellu viia ainult ühisprojektina. Ühisprojekt on projekt, mis viiakse ellu 1–2-aastase tegevuskava alusel vähemalt kahe juriidilise isiku või füüsilisest isikust ettevõtja poolt, kellest vähemalt üks ei ole kohalik tegevusrühm.

2.2.4 Sotsiaalse kaitse suurendamine (Euroopa Sotsiaalfond+ meede)

Eesmärk nr 4: Piirkond on sotsiaalselt sidus

Piirkonna elanikkond on enamjaolt noorepoolne ja hea sissetulekuga. Vanemaealine (65+) rahvastik moodustab elanikkonnast ligikaudu 10–13%, mis on märkimisväärselt riigi keskmisest väiksem. Seetõttu on sotsiaalsete probleemide suunitlus Eesti teiste piirkondadega võrreldes mõnevõrra teistsugusem (näiteks rohkem sõltuvushäireid).

Samas on selge, et ka Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas leidub neid, kes erinevatel põhjustel on kogukonna tegevustest eemale jäänud. Nendeks võivad olla üksijäänud eakad, omastehooldajad, erivajadustega või sõltuvusprobleemidega inimesed. Terve ja tervikliku kogukonna huvides on vajalik nad üles leida ja taas kogukonda kaasata. Selleks sobivad mitmesugused rohujuure tasandi lahendused, mida siinse meetme raames on kavas toetada.

Meetmega adresseeritakse mõlemat sekkumise eesmärki:

- Pikaajalise hoolduse teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine ning hoolduskoormuse leevendamine
- Inimväärikuse tagamine ning sotsiaalse kaasatuse suurendamine

Tabel 8. Eesmärgi nr 4 tulemusnäitajad

Mõõdik	Algtase 2023	Sihttase 2029	Allikas
Toetatud sotsiaalsekaasamise projektidega hõlmatud isikute arv	0	1000	Projektide elluvijate tagasiside

Tabel 9. Meede nr 4: sotsiaalse kaitse suurendamine

Näitaja	Sisu
Meetme osakaal rahastusest	Rahastamine toimub eraldiseisvast allikast: Euroopa Sotsiaalfond+
Toetatavad tegevused	• Projektijuhtimine, v.a juhul, kui tegevuse elluvijaks on kohalik omavalitsus • Ekspertide kaasamine • Sihtgrupi ja tegevuse läbiviija transport • Sündmuste korraldamine • Toimetulekut säilitavad ja/või parandavad tegevused täisealiste sihtgrupile¹⁷ (teavitus- ja ennetustegevus, intervallhoiu

¹⁷ Täisealiseks loetakse isikut alates 16. eluaastast.

	pakkumine, psühholoogiline nõustamine, omastehoodajate nõustamine ja toetamine jne) • Ühiskonnagruppide sotsiaalse kaasatuse suurendamine • Valdkondlikud koolitused ja valdkonnas tegutsevate inimeste võrgustike loomine • Haridus-, sotsiaal-, tervishoiuvaldkonna ja kogukondlike teenuste integreerimine • Tegevuse elluviimiseks vajalike väikevahendite (seade vms, mida ei arvata organisatsiooni põhivara hulka ja mis ei ületa 15% tegevuse eelarvest) soetamine
Mittetoetatavad tegevused	• Investeeringud
Toetuse saajad	• Toetuse saaja on kohalik tegevusrühm: MTÜ Nelja Valla Kogu, kes korraldab tegevuste elluviimiseks minikonkursse
Nõuded toetuse saajale	• Tegevuse elluviija võib olla tegevuspiirkonnas tegutsev kohaliku omavalitsuse üksus, vabaühendus või mikro- ja väikeettevõtte ning kohalik tegevusrühm • Ei rahastata tegevusi, mis on seaduse järgi kohaliku omavalitsuse või Töötukassa ülesandeks või mida on võimalik mõnest muust allikast finantseerida
Toetussummad (EUR)	• Minimaalne: 1000 • Maksimaalne: määruuses sätestatud miniprojekti maksimaalne maksumus
Toetuse määr	100%
Väljundnäitajad	• Miniprojektide arv • Tegevustes osalejate arv • Tegevuste elluviijate arv

2.2.5 LEADER-koostöö (tegevusrühma meede)

Eesmärk nr 5: Piirkonnas on vajalikud teadmised ja oskused elu edendavate projektide elluviimiseks

Koostööprojektid on olulised parimate praktikate tutvustamiseks piirkonnas. Samuti aitavad need kaasa kokku lepitud oluliste teemade adresseerimisele.

Suurendamaks potentsiaalsete taotlejate algatusvõimet, jõudmaks uute sihtgruppideni ja varustamaks neid vajalike teadmiste ning oskustega, on tarvis ellu viia keskselt koordineeritud projekte.

Otstarbekas ei ole tegeleda väga paljude erinevate teemadega, kuna see killustab ressursid ja tähelepanu. Perioodil 2023–2027 kavas keskenduda järgmistele¹⁸:

- Loode-Eesti turundamine koostöös Lääne-Harju Koostöökogu ja Kodukant Läänemaaga
- Ettevõtete ja kogukondade, seejuures esmajoones noorte kaasamine ning võimestamine
- Keskkonnateadlikkuse tõstmine
- Kriisideks valmisoleku tõstmine

¹⁸ Läbi arutatud ka peamiste partneritega: Lääne-Harju Koostöökogu, Ida-Harju Koostöökogu ja Põhja-Harju Koostöökogu.

Tabel 10. Eesmärgi nr 5 tulemusnäitajad

Möödik	Algtase	Sihttase	Allikas
Projektide tegevustes osalejate rahulolu	Ei ole mõõdetud	Vähemalt 80% vastanutest on rahul	Uuring projektides osalenute hulgas

Tabel 11. Meede nr 5: LEADER-koostöö

Näitaja	Sisu
Meetme osakaal rahastusest	10%
Toetatavad tegevused	• Koolitused • Õppereisid • Turundus • Ekspertide kaasamine • Projektijuhtimine
Mittetoetatavad tegevused	• Investeeringud • Vabatahtliku töö arvestamine omafinantseeringuna
Toetuse saajad	• Toetuse saaja on kohalik tegevusgrupp: MTÜ Nelja Valla Kogu
Nõuded toetuse saajale	• Tegevus tuleb ellu viia Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonnas või peab see olema suunatud piirkonna hüvanguks • Koostööprojekti peab heaks kiitma tegevusrühma üldkoosolek
Toetussummad (EUR)	• Otsustatakse üldkoosoleku poolt
Toetuse määr	• 90%
Väljundnäitajad	• Kaasatud Eesti-siseste organisatsioonide arv • Kaasatud rahvusvaheliste organisatsioonide arv

2.3 Strateegia uuenduslikkus ja integreeritus

NVK strateegia perioodiks 2023–2027 jätkab üldjoontes eelmise perioodi lähenemisega, kuna väljakutsed on jätkuvalt sarnased. Samuti on eelmine strateegia ennast õigustanud. Niisiis on ka käesoleva strateegiaga kaetud valdkonnad, mis on vajalikud maaelu edendamiseks.

Strateegias on eesmärgistatud viis teemat, mis on suunatud kahe peamise valdkonna (elukeskkond ja ettevõtlus) arendamiseks. Seejuures on arvestatud, et elukeskkond koosneb lisaks füüsilistele objektidele ka kogukondade olemasolust ja elanike ühistevusest. Sama kehtib ettevõtluse puhul – vajadus pole toetada mitte ainult investeeringuid põhivarasse, vaid ka muid tegevusi, nagu näiteks turundus. Selleks on loodud integreeritud ühisprojekti meede, millest toetatakse nii kogukondade kui ka ettevõtete arendustegevusi.

Uue valdkonnana on lisandunud sotsiaalteemad. Toetatakse sotsiaalse kaasatuse suurendamist ja hoolduskoormuse vähendamist vastavalt ühtekuuluvuspoliitika rakenduskava eesmärgile. Seejuures võivad tegevuste elluviijaks olla kõik sektorid.

Täpsemalt on ka määratletud LEADER-koostöö teemavaldkonnad, et need toetaksid just soovitud valdkondlike eesmärkide saavutamist, ja võimestaksid potentsiaalseid taotlejaid. Sel viisil suurendatakse nende suutlikkust koostada taotlusi, mis parimal võimalikul viisil vastaksid strateegia eesmärkidele.

Toetusmeetmed on välja töötatud LEADER-lähenemise printsiibile „integreeritud ja mitut valdkonda hõlmavad meetmed“.

Nn horisontaalsete teemade (uuenduslikkus, koostöisus ja kestlikkus (roheline) paremaks esiletoomiseks arvestatakse neid taotluste hindamisel. Taotlused, mis panustavad ühe või enama horisontaalse teema edendamisse, saavad hindamisel rohkem punkte. Uuenduslikkust adresseerib täiendavalt ettevõtlusmeetmest toetatav tegevus „ettevõtete arendustegevus, sh teenuste ja tootearendus, teadus- ja arendustegevus, koolitused“. Sel viisil julgustatakse ettevõtjatest taotlejaid pöörama rohkem tähelepanu uute lahenduste väljatöötamisele, mitte pelgalt põhivara (asendus)investeeringutele.

Taotlejate lihtsuse huvides on siiski konkreetsed meetmed adresseeritud konkreetsetele sihtgruppidele. Nii saavad kogukondade meetmest toetust vabaühendused ja omavalitsused ning ettevõtlusmeetmest ettevõtted, v.a arendusmeede, mis on suunatud kõikidele sihtgruppidele. Sel viisil on tagatud toetuste sihistatus, aga ka omavaheline integreeritus.

2.4 Seosed teiste arengudokumentidega

NVK strateegia koostamisel on arvesse võetud mitmeid hierarhiliselt kõrgema tasandi (riik, maakond, kohalik omavalitsus) arengudokumente (Tabel 12). Kuigi riikliku tasandi arengudokumente on rohkesti, on siinkohal välja toodud neli peamist: 1) strateegia „Eesti 2035“ kui riigi peamine strateegiline alus, 2) ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava, mis on LEADER-meetme aluseks, 3) ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava, mis on sotsiaalvaldkonna eesmärgi aluseks ja 4) Heaolu arengukava 2023–2030 (eelnõu), mis sätestab sihid sotsiaalvaldkonnas. Eeldus on, et nimetatud dokumendid on juba arvesse võtnud teiste valdkondade püüdlusi ja poliitika. Seega kooskõla nendega kindlustab vastuolude puudumise ka muude dokumentidega.

Regionaalsel tasandil on välja toodud sidusus maakonna arengustrateegiaga, kohalikul omavalitsuste dokumentidega.

Tabel 12. Nelja Valla Kogu strateegia seosed teiste arengudokumentidega

Arengudokument	Eesmärk	Nelja Valla Kogu strateegia seos
Strateegia „Eesti 2035“ ¹⁹	Strateegilised sihid: 1. Arukas, tegus ja tervist hoidev inimene 2. Avatud, hooliv ja koostöömeelne ühiskond 3. Tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik majandus 4. Kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond 5. Uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riigivalitsemine	NVK strateegia panustab otseselt sihtide 1–3 saavutamisse. Määratletud on eesmärgid, mis panustavad heasse elukeskkonda, tarka mikro- ja väikeettevõtlusesse ning vajalikesse teenustesse.
Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika	LEADER-sekkumise üldeesmärk: • Maapiirkondades atraktiivse elu- ja ettevõtluskeskkonna ning aktiivsete ja ühtehoidvate kohalike kogukondade terviklik arendamine Erieesmärgid:	NVK strateegia panustab kõikidesse aspektidesse: • Eesmärgid on tervikuna suunatud sekkumise üldeesmärgi saavutamisse – toetatakse elukeskkonda

¹⁹ <https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia> (külastatud 7.12.2022)

strateegiakava 2023–2027 ²⁰	• Ettevõtluse arendamine, eelkõige uute tasuvate töökohtade ja/või innovaatiliste lahenduste kaudu • Kohalike kogukondade, elanike ning noorte tulevikuliidrite võimestamine • Teenuste kättesaadavuse parandamine, sh läbi kogukonnateenuse arendamise • Keskkonna- ja kliimasõbralike (sh bio- ja ringmajandust propageerivate) lahenduste välja töötamine ja rakendamine • Maaelu positiivse kuvandi säilitamine ja propageerimine, sh arukate külade edendamine	edendavaid projekte, panustatakse ettevõtluskeskkonna arengusse (nii otseselt toetuste kui kaudselt ühisprojektidega) ja võimestatakse kohalikke kogukondi. Täpsemalt: • Ettevõtluse arendamiseks on välja töötatud ettevõtlusmeede, innovaatilisus on üks hindamiskriteeriumitest • Kogukondade võimestamine on osa elukeskkonna meetmest, samuti on LEADER-koostöö suunatud olulises osas just erinevate gruppide kaasamisele ja nende võimekuse tõstmisele • Teenuste kättesaadavus on adresseeritud ettevõtlusmeetmes, kus muuhulgas toetatakse vajalike teenuste arendamist • „Rohelisuus“ on läbiva printsiibina arvestatud hindamiskriteeriumites • Kuvandi loomisele on otseselt suunatud LEADER-koostöö prioriteet Loode-Eesti turundamine koostöös Lääne-Harju Koostöökoguga
Ühtekuuluvus- poliitika fondide rakenduskava perioodiks 2021–2027 ²¹	Erieesmärk k: • Parandada võrdset ja õigeaegset juurdepääsu kvaliteetsetele, kestlikele ja taskukohastele teenustele, sealhulgas teenustele, millega parandatakse eluaseme ja isikukeskse hoolduse, sealhulgas tervishoiu kättesaadavust; ajakohastada sotsiaalkaitseüsteeme, sealhulgas parandada juurdepääsu sotsiaalkaitsele, pöörates erilist tähelepanu lastele ja ebasoodsas olukorras olevatele rühmadele; parandada tervishoiusüsteemide ja pikaajalise hoolduse teenuste kättesaadavust	Erieesmärgi sekkumise eesmärkide saavutamiseks on NVK strateegias määratletud eesmärk (sotsiaalse kaitse suurendamine) ja välja töötatud toetusmeede, mis on otseselt suunatud sotsiaalvaldkonna edendamisele, sh teenuste kättesaadavuse parandamisele ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisele.

²⁰ <https://www.agri.ee/euroopa-liidu-uhise-pollumajanduspoliitika-strateegiakava-2023-2027> (külastatud 7.12.2022)

²¹ <https://pilv.rtk.ee/s/j6HZpgQFAjJM7a3> (külastatud 7.12.2022)

	(sealhulgas puuetega inimeste jaoks), tõhusust ja vastupanuvõimet Sekkumise eesmärgid: • Pikaajalise hoolduse teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine ning hoolduskoormuse leevendamine • Inimväärikuse tagamine ning sotsiaalse kaasatuse suurendamine	
Heaolu arengukava 2023–2030 (eelnõu) ²²	Arengukavas on sätestatud alaeesmärgid, millest kaks on seotud sotsiaalvaldkonna meetmega: • Nr 3: vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, neile on tagatud võrdsed võimalused ning nad on majanduslikult hästi toimetulevad • Nr 4: Eesti sotsiaalhoolekande korraldus toetab inimeste heaolu ja sotsiaalse turvatunde kasvu • Nr 5: Eestis on naistel ja meestel kõigis ühiskonnaelu valdkondades võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus ning vähemusrühmadele on tagatud võrdsed võimalused eneseteostuseks ja ühiskonnaelus osalemiseks	Eesmärkide saavutamisele kaasa aitamiseks on strateegias määratletud sotsiaalse kaitse suurendamise meede, mis adresseerib kõiki.
Harju maakonna arengustrateegia 2040+ (eelnõu 25.10.2022) ²³	Visioon 2040+: • Harju maakond on Põhja-Euroopa targa majanduse süda, siin on suurepärase elukeskkond, kestlik taristu ning kiired ja mugavad ühendused kogu maailmaga. Strateegilised eesmärgid: • Harju maakond on rahvusvaheliselt hinnatud uue majanduse ja innovatsiooni keskus, mille suurim väärtus on siinsed inimesed ja kogukonnad. • Harju maakonnas on Läänemere regiooni parim elukeskkond – turvaline, roheline, kestlik ning kaasaegsete töökohtade ja teenustega. • Harju maakonnas on jätkusuutlik ja tasakaalustatud maakasutus, kestlik taristu ning kiired ja keskkonnasäästlikud ühendused nii maakonna siseselt, ülejäänud Eestiga kui ka välisriikidega.	NVK strateegiat võib käsitleda kohaliku tasandi instrumendina, mis keskendub elukeskkonnale, kogukondadele ja ettevõtlusele, samuti sotsiaalsele kaasatusele. Välja töötatud toetusmeetmed aitavad saavutada maakonna tasandi eesmärgi. Keskendutakse nendele teemadele, mida ka maakonna strateegia tegevussuundades on LEADER-tegevusrühmade ülesandena käsitletud.
Kiili valla arengukava 2023–2030 ²⁴	Valla visioon 2030 kõlab järgmiselt: • Kiili on Eesti kõige korrashoitum vald. Olles tihedalt lõimunud pealinnapiirkonda, on siin säilinud maalähedane puhas ja turvaline elukeskkond. Kogukonnad on ühtehoidvad ja aktiivsed. Valla asumid on heakorrasstatud ja teistele Eesti piirkondadele eeskujuks. Avalikud	Sarnaselt maakonnastrateegia elluviimise toetamisele aitab NVK strateegia kaasa omavalitsuste arengupüüdluste saavutamisele kõige madalamal, kohaliku kogukonna tasandil.

²² <https://www.sm.ee/heaolu-arengukava-2023-2030#vabariigi-valitsuse-> (külastatud 6.02.2023)

²³ <https://www.hol.ee/706> (külastatud 7.12.2022)

²⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/423092022040> (külastatud 8.12.2022)

	teenused on hästi korraldatud ja hõlpsalt kättesaadavad. Ettevõtluskeskkond vastab elanike ja ettevõtjate ootustele.	
Saue valla arengukava 2022–2035²⁵	Visioon aastaks 2035: Küla elab, maa toidab, linn toetab – meie ühendame. Saue vallas on kõik eluks vajalik olemas. Vallas on tugevad maapiirkonnad, kus on tagatud baasteenused ning millel on oma identiteet ja eripära. Saue linna ja Laagri aleviku teljel on kaasaegne linnaline keskkond, kuhu on koondunud spetsialiseeritud teenused, ning mille elukeskkond on mõnusalt aedlinnane. Raudteearsetes kasvupiirkondades on kaasaegne taristu, mis toetab elanike arvu suurenemist kestlikul moel.	
Harku valla arengukava aastani 2037²⁶	Valla visioon 2037 kõlab järgmiselt: Harku vald on Eesti omavalitsuste lipulaev. Valda arendatakse vastutustundlikult ja Eesti kui terviku huve silmas pidades, siinsed algatused rikastavad ka teisi piirkondi. Eeskujulikud avalikud teenused on korraldatud läbimõeldult ja elanike soove ning vajadusi arvestades. Ettevõtjad teavad, et nad on Harku vallas oodatud, seda näitab nende mitmekesisus ja soov valla arengusse panustada. Elu- ja looduskeskkond on roheline ja sõbralik, õigustades täiel määral <i>sloganit</i> „Elu kui puhkus“.	
Saku valla arengukava 2035+²⁷	Valla visioon 2035+ kõlab järgmiselt: Saku vald pakub Eesti parimat pealinnalähedast töö- ja elupaika. Saku vald on suurepärase looduskeskkonnaga järjepidevalt ja tasakaalustatult arenev ja vallaelanikke kaasav omavalitsus. Valda on rajatud uusi maanteid, kergliiklusteid ja loodusradasid, mis tagavad elanike vajadusi rahuldava bussiliikluse, igapäevase liiklemise, sportimise ja puhkamise võimalused. Saku alevikust on kujunenud hästi planeeritud väikelinlik vallakeskus koos heal tasemel haridusvõrgustikuga ning pidevalt areneva äri- ja teenuskeskusega. Kiisa alevik koos Kurtnaga on kujunenud valla lõuna piirkonna keskuseks. Külades on välja arendatud inimsõbralik avalik ruum.	

²⁵ <https://sauevald.ee/arengukavad> (külastatud 7.12.2022)

²⁶ https://www.riigiteataja.ee/akt/4090/4202/2011/HarkuVVK_2018_m13_Lisa1.pdf# (külastatud 8.12.2022)

²⁷ <https://www.riigiteataja.ee/akt/429102022053> (külastatud 8.12.2022)

3 Strateegia elluviimine

NVK strateegia elluviimise põhiinstrumendiks on toetusmeetmed, mis on välja toodud peatükis **1.2 Eesmärgid, mõõdikud ja meetmed**.

Strateegia elluviimine hõlmab:

- Organisatsiooni juhtimist ja arendamist – strateegia elluviimise tagamine, sh taotlusvoorude korraldamine ja LEADER-koostöö meetme elluviimine
- Taotluste menetlemine ja hindamine
- Teavitamine – potentsiaalsete taotlejate informeerimine pakutavatest meetmetest ja nende võimestamine
- Strateegia elluviimise seiret – tulemuslikkuse hindamine ja vajadusel korrektuuride tegemine

3.1 Organisatsiooni juhtimine ja arendamine

NVK juhtimisorganisatsiooni on täpsemalt kirjeldatud tegevuspiirkonna analüüsis (**Lisa 1. Tegevuspiirkonna analüüs**).

NVK kõrgeimaks organiks on üldkoosolek, igapäevast tegevust korraldab valitav juhatus. Igapäevase töö eest vastutab tegevmeeskond, kes kinnitatakse ametisse juhatuse poolt.

Taotlusi hindab hindamiskomisjon, mis määratakse juhatuse poolt. Komisjoni töökord kinnitatakse eraldi dokumendina.

Organisatsiooni võimekuse arendamine toimub peamiselt LEADER-koostöö meetme kaudu. Algatatakse ja osaletakse projektides, mis vastavad meetmes (**LEADER-koostöö**) kokku lepitud fookusteemadele.

3.2 Rahastamiskava

Strateegia elluviimise rahastamine toimub peamiselt kahest allikast – LEADER-programmi ja Euroopa Sotsiaalfond+ vahendid. Omafinantseeringu tagamiseks kogutakse liikmemakse. NVK võib lisaks osaleda ka muudest allikatest rahastatud projektides, kui need aitavad kaasa strateegia elluviimisele.

Eelarve maht määratakse kindlaks maaeluministri ja sotsiaalkaitseministri määrustega. Eelarvest 75% jagatakse välja toetustena, 25% on kavandatud strateegia rakendamiseks (büroo ülalpidamiskulud, palgad jms).

Tabel 13. NVK eelarve jagunemine

	Meede	Toetus- summa jagunemine	Toetusmäärad	Toetussummad
Toetused (75%)	Kogukondade toetamine	45%	90%	- Minimaalne: 5 000 - Maksimaalne: 200 000
	Ettevõtluse arendamine	30%	60%	- Minimaalne 5 000 - Maksimaalne: 75 000
	Piirkonna arendamine (ühisprojektide meede)	15%	90% kasumit mittetaotlevate projektide puhul 60% ettevõtlusele suunatud projektide puhul	- Minimaalne: 5 000 - Maksimaalne: 50 000
	Sotsiaalse kaitse suurendamine (ESF+ meede)	Rahastatakse ESF+ vahenditest	100%	- Minimaalne: 1000 - Maksimaalne: määruses sätestatud miniprojekti maksimaalne maksumus
	LEADER-koostöö (tegevusrühma meede)	10%	90%	Otsustab üldkoosolek
Tegevus- ja elavdamiskulud (25%)	Tegevusrühma kulud (25% LEADER-programmi eraldatavatest vahenditest)	-	100%	-

Toetuste eelarve planeeritud jagunemine aastate lõikes on järgmine:

2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Üleminekuperiood	40%	40%	20%	Kasutamata osa	Üleminekuperiood	Üleminekuperiood

3.3 Rakenduskavad

Strateegia elluviimine toimub iga-aastaste rakenduskavade kaudu, mille koostab tegevmeeskond ja kinnitab üldkoosolek. Rakenduskavas määratletakse tegevusrühma eelarvelised vahendid aastaks, sh toetussummade jagunemine meetmete lõikes. Samuti võib rakenduskavaga sätestada teatud kitsendusi – näiteks vähendada meetmete maksimaalse toetussumma suurst. Nõuded rakenduskavale sätestab LEADER-meetme määrus. Rakenduskava esitatakse Põllumajanduse Registrite ja Infosüsteemi Ametile.

Sotsiaalse kaitse suurendamise meetme taotlus esitatakse Riigi Tugiteenuste Keskusele. Tegemist on meetme rakendamiseks mõeldud katusprojekti (nn vihmavarjuprojekti) kirjeldusega, mille nõuded sätestatakse eraldi.

3.4 Taotlemine

Taotlusvoore korraldatakse vastavalt üldkoosoleku poolt heaks kiidetud rakenduskavadele. Aastatel 2024–2025 on kavas kulutada kuni 80% vahenditest ja aastal 2026 kuni 20%, millele lisanduvad eelmiste aastate jäägid. LEADER-koostöö meetme projektid vältavad kuni perioodi lõpuni. Sel viisil kindlustatakse eelarve optimaalne kasutus, sh tegevusrühma rahastamine, kuna see on seotud väljamaksete summaga.

Taotlusvoorudest annab NVK avalikkusele teada vastavalt LEADER-meetme määrusele.

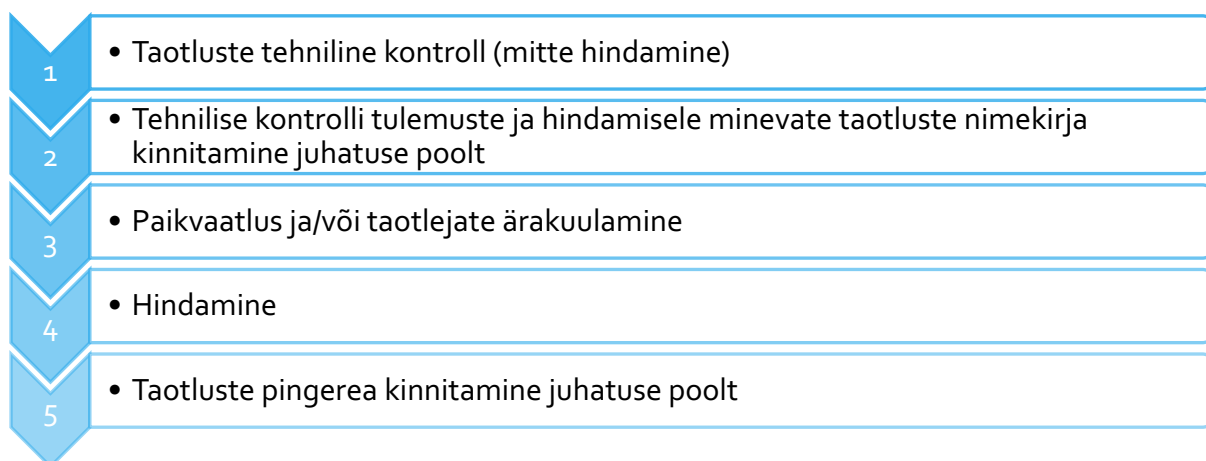
Taotlemine toimub e-PRIA keskkonnas, v.a sotsiaalse kaitse suurendamise meetme puhul, kus taotlused esitatakse otse tegevusrühmale.

NVK meetmetest saavad toetust taotleda tegevuspiirkonnas tegutsevad organisatsioonid või peavad tegevustest kasusaajad olema piirkonna elanikud.

Taotlus peab sisaldama informatsiooni, mis on nõutud LEADER-meetme määruhes. Vastava elektroonilise taotlusvormi koostab PRIA. Lisaks tuleb taotluses kajastada informatsioon, mis on vajalik tegevusrühmale taotluse asjakohasuse hindamiseks. Kõnealune teave esitatakse samuti e-PRIA vahendusel. Näidisvormi teeb NVK kättesaadavaks ka oma kodulehel.

3.5 Taotluste hindamine

Taotluste hindamine koosneb viiest seotud etapist (Joonis 2). Järgmisesse etappi ei saa siirduda enne, kui eelmine on lõpetatud.

Joonis 2. Taotluste hindamise protsess

Taotluste tehniline kontroll (ei ole hindamine)

Tehniline kontroll sisaldab esitatud dokumentide ja taotlejate nõuetele vastavuse üle vaatamist tegevbüroo poolt. Vajadusel antakse taotluse esitajale aeg puuduste likvideerimiseks. Sisulisi hinnanguid tehnilise kontrolli etapis ei anta.

Tehnilise kontrolli tulemuste ja hindamisele minevate taotluste nimekirja kinnitamine juhatuse poolt

Esitatud taotluste tehnilise kontrolli tulemustest lähtuvalt teeb juhatus büroo ettepanekul otsuse projektide hindamisele saatmise kohta. Tehniliselt mittevastavaid taotlusi hindamisele ei saadeta, ülejäänud kuuluvad hindamisele e-PRIA keskkonnas, v.a sotsiaalse kaitse suurendamise projektid.

Paikvaatlus ja/või taotlejate ärakuulamine

Paikvaatlusi korraldatakse reeglina investeringuprojektidele osas. Samas võib hindamiskomisjon teha ettepaneku ka muude projektide vaatlemiseks koha peal. Investeringuid mittesisaldavatele taotlustele rakendatakse ärakuulamist – taotleja esitleb oma projekti hindamiskomisjonile.

Paikvaatluse/ärakuulamise viivad läbi vähemalt kolm hindamiskomisjoni liiget, vormistades ka vastavasisulise protokoll.

Hindamine

Komisjoni liikmed taotlusi iseseisvalt vastavalt hindamiskriteeriumitele. Hindamine toimub e-PRIA-s, v.a sotsiaalse kaitse suurendamise meetme puhul. Seal tagab tehnilise lahendus tegevbüroo.

Seejärel viiakse taotluste arutamiseks läbi hindamiskomisjoni koosolek. Tulemused (taotluste pingerida meetmete kaupa) vormistatakse protokollina, mis esitatakse NVK juhatusele.

NVK hindamiskomisjoni moodustamise ja töökorralduse printsiibid on järgmised:

- Hindamiskomisjoni kuulub kuni 12 liiget. Juhatus võib otsustada valida mitu hindamiskomisjoni – näiteks ühe ettevõtlusvaldkonna taotluste, teise kogukonna taotluste ja kolmanda sotsiaalvaldkonna taotluste hindamiseks.
- Komisjoni valitakse 12 põhi- ja 12 asendusliiget (mõlemal juhul kolm kohalike omavalitsuste, kolm kolmanda sektori ja kolm ettevõtjate esindajat). Hindamiskomisjoni võib valida liikmeid ka väljastpoolt NVK liikmesorganisatsioone, kaasamaks tegevuspiirkonnavälist ekspertiisi.
- Hindamiskomisjoni liikmetega sõlmitakse lepingud, millega sätestatakse vähemalt õigused töötasule ja asjakohase info saamisele ning kohustused osaleda teemakohastel koolitustel ja teavitada enda taandamisest kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis.
- Hindamiskomisjoni liikmetega sõlmitavates lepingutes on sätestatud ka konfidentsiaalsuskohustus.
- Hinnatakse kõiki taotlusi, millele on teinud juhatus hindamisele saatmise otsuse.
- Hinnatakse hindamiskriteeriumite alusel (Tabel 14).
- Taotlused, mis ei vasta strateegiale, ei saa positiivset otsust.

Taotluste hindamiskriteeriumid jagunevad kaheks osaks:

1. Mõju ja asjakohasusega seotud (bloki osakaal 70%):
 - a. Seosed strateegiaga
 - b. Projekti panus meetme väljundnäitajate saavutamisse
 - c. „Rohelisuus“
 - d. Uuenduslikkus
 - e. Koostöisus
 - f. Kestlikkus
2. Kvaliteediga seotud (bloki osakaal: 30%)
 - a. Realistlikkus
 - b. Taotluse kvaliteet
 - c. Taotleja võimekus ja taust

Hindamine toimub skaalal 1–4, kus 4 – väga hea, 3 – rahuldav, 2 – kesine ja 1 – puudulik. Lisaks rakendatakse taotluste hindamisel lävendit – kui taotlus saab koondhindeks²⁸ 2,6 või vähem, seda ei rahuldata.

Kõikidele meetmetele rakendatakse läbivalt samu kriteeriume.

Tabel 14. Hindamiskriteeriumid

Osa	Kriteerium ja osakaal	Kirjeldus	Skaala (1–4)
Mõju ja asjakohasusega seotud (kokku 70%)	Taotluse sidusus strateegia visiooni ja eesmärkidega (20%)	Hinnatakse, kas ja kuivõrd on taotlus seotud visiooni ja eesmärkidega – kas ja mil määral aitab projekti elluviimine nende saavutamisele kaasa	1 – Taotlus ei ole strateegiaga seotud, arenguvajadusi ei ole lahti mõtestatud ²⁹ 2 – Taotlus on strateegiaga vähesel määral seotud, võib aru saada, millist arenguvajadust projektiga lahendatakse 3 – Taotlus on strateegiaga enamjaolt seotud, arenguvajadus on arusaadavalt välja toodud 4 – Taotlus tuleneb otseselt strateegia visioonist ja eesmärkidest, arenguvajadused ja lahendused on selgelt välja toodud
	Taotluse panus meetme väljundnäitajate täitmisel (10%)	Hinnatakse, kas ja kuivõrd panustab projekt konkreetse meetme väljundnäitajate sihttasemete saavutamisse	1 – Taotlus ei panusta ühtegi väljundnäitajasse 2 – Taotlus panustab ühte väljundnäitajasse 3 – Taotlus panustab rohkem kui ühte väljundnäitajasse 4 – Taotlus panustab rohkem kui kahte väljundnäitajasse
	Projekti „roheline“ (10%)	Hinnatakse, kas ja kuivõrd panustab projekt keskkonna- ja kliimasõbralike (sh bio- ja ringmajandus) lahenduste väljatöötamisse (sh näiteks kohalike ressursside kasutamine, taastuvenergia rakendamine,	1 – Taotlus ei panusta üldse keskkonna- ja kliimasõbralike lahenduste väljatöötamisse 2 – Taotlus panustab keskkonna- ja kliimasõbralike lahenduste väljatöötamisse vähesel määral 3 – Taotlus panustab keskkonna- ja kliimasõbralike lahenduste väljatöötamisse osaliselt 4 – Taotlus on keskkonda taastav ja kliimasõbralik

²⁸ Koondhinne moodustub hindamiskomisjoni liikmete poolt antud hinnete aritmeetilisest keskmisest.

²⁹ Kui taotlus saab selle kriteeriumi raames koondhindeks 1, ei kuulu projekt rahastamisele.

		taaskasutus, ringmajandus jms) ESF+ meetme puhul hinnatakse tegevuste kliimasõbralikkust	Sotsiaalse kaitse suurendamise meetme puhul: 1 – Taotlus ei ole üldse kliimasõbralik 2 – Taotlus on vähesel määral kliimasõbralik 3 – Taotlus on osaliselt kliimasõbralik 4 – Taotlus on täiel määral kliimasõbralik
	Projekti uuenduslikkus (10%)	Hinnatakse, kas ja mil määral on tegemist uuendusliku lähenemisega ³⁰	1 – Taotlus ei ole uuendusliku iseloomuga 2 – Taotlus on uuendusliku iseloomuga taotleja jaoks 3 – Taotlus on uuenduslik tegevuspiirkonnas 4 – Taotlus on uuenduslik ka väljaspool tegevuspiirkonda
	Projekti koostöisus (10%)	Hinnatakse, kas projekti elluviimine ja/või tulemuste kasutamine toimub koostöös, samuti kas projekti elluviimise järgselt tekivad koostöösidemed	1 – Taotleja viib projekti ellu ilma partneriteta, tulemused on kuuluvad üksnes taotlejale ³¹ 2 – Projekti elluviimine toimub koostöö omas sektoris/valdkonnas, kaasatud on vähemalt 1 partner 3 – Projekti elluviimine toimub vähemalt kahe sektori koostöös, kes kõik saavad projektist kasu, kaasatud on enam kui 1 partner 4 – Projekt viiakse ellu 3 sektori sisulises koostöös, tulemused on mõeldud kõikidele kasutamiseks
	Projekti tulemuste kestlikkus (10%)	Hinnatakse, kas ja mil määral on projekti tulemused tagatud peale toetusrahade lõppemist, kuidas on kaetud objektide majanduskulude katmine, vajalik kliendibaas vms	1 – Tegevused lõppevad projekti lõpuga, investeeringuobjekti edasine eksploateerimine ei ole läbi mõeldud 2 – Projekti tulemused on vähesel määral kestlikud 3 – Projekti tulemused on enamjaolt kestlikud 4 – Projekti tulemused on arusaadavalt jätkusuutlikud (näiteks teenuse osutamine jätkub ka peale projekti lõppu). Rajatud investeeringuobjektide edasine eksploateerimine on läbi mõeldud ja tõepärane
Kvaliteediga seotud kriteeriumid (kokku 30%)	Realistlikkus (10%)	Hinnatakse, kas projektis kavandatud tulemuste saavutamine ning eelarve ja ajakava on selged ning realistlikud	1 – Tulemuste saavutamine ei ole usutav, ajakava ja eelarve on ebarealistlikud 2 – Tulemuste saavutamine on vähesel määral usutav 3 – Tulemuste saavutamine on enamjaolt usutav 4 – Projekti eelarve on põhjendatud (nt hinnapakumistega kaetud), ajakava on realistlik. Projekti tulemuste saavutamine on usutav
	Taotluse kvaliteet (10%)	Hinnatakse taotluse kvaliteeti – osade omavahelist sidusust, keelelist ja vormistuslikku korrektsust, asjakohaste lisade olemasolu	1 – Taotluse osad ei ole üksteisega loogiliselt seotud, tekst on raskesti mõistetav, keeleliselt ebakorrektne 2 – Taotluse osad on üksteisega vähesel määral seotud, tekst on ebakorrektne ja üldjoontes mõistetav 3 – Taotluse osad on üksteisega üldiselt seotud, tekst on enamjaolt mõistetav ja korrektne

³⁰ Uuenduslikkuse all mõistetakse uue tehnoloogia, protsessi vms kasutusele võtmist.

³¹ Partnerina ei käsitleta teenuseosutajat, kauba tarnijat või ehitajat.

			4 – Projekti eesmärgid, tegevused ja tulemused on omavahel loogiliselt seotud. Taotlus on koostatud keeleliselt ja vormiliselt korrektselt, sisaldades asjakohaseid lisadokumente
	Taotleja võimekus ja taust (10%)	Hinnatakse taotleja võimekust projekti ellu viia, sh, kuid mitte ainult varasem kogemus, majanduslik võimekus, kompetentsus	1 – Taotleja ja/või tema meeskonnaliikmete võimekus projekti ellu viia on väga väike – varasemad kogemused puuduvad, võimalik kulude suurenemine tingib tõenäoliselt projekti katkestamise, meeskonnaliikmetel puuduvad projekti elluviimiseks vajalikud teadmised ja oskused. Taotlejal on varasemalt esinenud probleeme projektide elluviimisega, maksekohustuste täitmise vms-ga 2 – Taotlejal ja/või tema meeskonnaliikmetel on osaline võimekus projekti ellu viimiseks. Esineb üksikuid varasemaid probleeme 3 – Taotlejal ja/või tema meeskonnaliikmetel on üldiselt võimekus projekti ellu viimiseks olemas. Varasemaid probleeme ei esine 4 – Taotlejal ja/või tema meeskonnaliikmetel on varasem kogemus projektide elluviimisel, võimekus tagada omafinantseering³² või isegi katta kallinemine, olemas on vajalikud teadmised ja oskused projekti tulemuslikuks elluviimiseks. Taotleja renomee on laitmatu

³² Sotsiaalse kaitse suurendamise meetmes pole omafinantseering nõutav.

4 Strateegia seire

4.1 Seire korraldus

Strateegia seiret korraldab NVK juhatus ja tegevusi viib ellu tegevbüroo. Mõõdikud, nende sihttasemed ja andmeallikad on ära toodud peatükis 1.2 (**Eesmärgid, mõõdikud ja meetmed**).

Eristatakse kahte sorti näitajaid:

- Tulemusnäitajad, mis mõõdavad **eesmärkide** täitmist ja millele on seatud sihttasemed. Tulemusnäitajad jagunevad omakorda kaheks:
 - Kohustuslikud tulemusnäitajad – need tulenevad Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakavast 2023–2027 ja on aluseks tegevusrühma iga-aastase kohustusliku seirearuande koostamisele.
 - Tegevusrühma poolt täiendavalt määratletud näitajad, mis aitavad mõista, kas ja kuivõrd on eesmärgid täidetud.
- Väljundnäitajad, mis on sätestatud eraldi igale **meetmele** ja mille osas ei ole määratletud sihttasemeid. Vastavalt taotlustest saadavale infole seiratakse jooksvalt väljundnäitajate numbrilisi väärtusi, et strateegiaperioodi lõpus oleks võimalik hinnata, millist tüüpi tegevused on olnud kõige sagedasemad, milliseid teemasid oluliselt adresseeritud ei ole jne. See annab sisendi järgmise strateegiaperioodi meetmete kujundamiseks.

Tabel 15. NVK strateegia seire korraldus

Näitaja	Korraldus
Kohustuslikud tulemusnäitajad	Informatsiooni kogutakse e-PRIA-s taotlejatelt otse väljamaksete tegemise raames.
Täiendavad tulemusnäitajad, sh	
Muud näitajad	Kogutakse tegevbüroo poolt aasta peale projekti elluviimist jooksvalt.
Küsitlusel põhinevad	Küsitlused viiakse läbi toetust saanud taotlejate hulgas üks kord strateegiaperioodi lõpus. Küsitlusele vastamine on toetuse saajatele kohustuslik (vastavasisuline nõusolek küsitakse taotlemisprotsessi käigus).
Väljundnäitajad	Informatsiooni kogutakse NVK tegevbüroo poolt heaks kiidetud taotlustest saadavale sisendile (kas projekt on uuendusliku iseloomuga, mitu uut toodet on loodud jne). Vajadusel kontakteerutakse taotlejatega ja täpsustatakse infot. Väljundnäitajaid arvestatakse kumulatiivselt meetmete kaupa.

4.2 Strateegia muutmine

Vajadust strateegia uuendamise ja muutmise järgi hindab NVK juhatus iga-aastaselt vastavalt seire tulemustele. Vajadusel valmistab juhatus üldkoosolekule ette motiveeritud ettepaneku strateegia muutmiseks.

Kui tegemist on tehniliste täiendustega töö paremaks korraldamiseks, arutatakse muutmist üksnes juhatuses koosolekul.

Põhjalikumad muudatused arutatakse enne üldkoosolekut läbi **vastavas strateegia- ja seirekomisjonis**, mis moodustatakse juhatuses ettepanekul. Olulise sisendina arvestatakse siinkohal strateegia seire tulemusi.

Strateegiaperioodi lõpus algatatakse uue strateegia koostamine vastavalt Euroopa Liidu ja riiklikele raamdokumentidele.

Lisad

Lisa 1. Tegevuspiirkonna analüüs

Tegevuspiirkonna analüüs on koostatud eraldiseisva dokumendina „**Lisa 1. Tegevuspiirkonna analüüs**“.

Lisa 2. Strateegia koostamise protsess

Strateegia koostamise protsess hõlmas kolme tegevusblokki:

- 1. Nelja Valla Kogu eelmise perioodi strateegia mõju-uuringu läbiviimine:**
 - a) Strateegia seire:
 - b) Liikmete ja toetuse taotlejate tagasisideküsitluse läbiviimine
- 2. Nelja Valla Kogu tegevuspiirkonna sotsiaalmajandusliku olukorra analüüsi läbiviimine:**
 - a) Tegevuspiirkonna sotsiaalmajanduslike näitajate analüüs, sh:
 - Elanikkond ja selle dünaamika, võimalikud tulevikuarengud
 - Ruumiline muster ja seosed
 - Avaliku sektori põhinäitajad
 - Elukeskkonna ülevaade
 - Kolmanda sektori näitajad
 - b) Tegevuspiirkonna ettevõtluskeskkonna analüüs
- 3. Strateegialoome protsessi läbiviimine ja lõppdokumendi koostamine ning visualiseerimine:**
 - a) Võtmeisikute ja -organisatsioonide ootuste kaardistamisel
 - b) Piirkondlikud kaasamiseminarid (üks igas piirkonna omavalitsuses)
 - c) Strateegia juhtrühma arutelud
 - d) Tekstiloome:
 - e) Strateegiadokumendi kujundamine

Tabel 16. NVK strateegia koostamise raames toimunud sündmused

Kuupäev	Sündmus	Osalejad	Tulemused
21.03.2022	Üldkoosolek (virtuaalne)	47 liiget	NVK arengustrateegia 2023–2027 ettevalmistamise tegevuskava vastuvõtmine
25.05.2022	Juhtrühma koosolek	Konsultant ja juhtrühm ³³	Ootused ja protsess kokku lepitud
2.06.2022	Üldkoosolek	25 osalejat	Liikmeskond on kursis strateegiaprotsessiga
12.07–19.08.2022	Veebipõhine küsitlus liikmete ja piirkonna elanike hulgas	Liikmed ja piirkonna elanikud (122 vastajat)	Hinnangud eelmisele strateegiaperioodile, piirkonna peamised väljakutsed, lahendamist vajavad küsimused

³³ 6-liikmeline meeskond, kus on esindatud tegevbüroo, juhatus ja liikmeskond.

30.06.2022	Juhtrühma koosolek	Konsultant ja juhtrühm	Ajakava ja protsess täpsustatud
29.06.2022	Juhtrühma koosolek	Konsultant ja juhtrühm	Tegevuspiirkonna analüüsi tulemused läbi arutatud ja valideeritud
14.09.2022	Kaasamisseminar Saue vallas	Organisatsiooni liikmed	Sisend piirkonna väljakutsete, arenguvisioni, eesmärkide ja toetusmeetmete osas
15.09.2022	Kaasamisseminar Saku vallas	Organisatsiooni liikmed	Sisend piirkonna väljakutsete, arenguvisioni, eesmärkide ja toetusmeetmete osas
16.09.2022	Kaasamisseminar Kiili vallas	Organisatsiooni liikmed	Sisend piirkonna väljakutsete, arenguvisioni, eesmärkide ja toetusmeetmete osas
20.09.2022	Kaasamisseminar Harku vallas	Organisatsiooni liikmed	Sisend piirkonna väljakutsete, arenguvisioni, eesmärkide ja toetusmeetmete osas
22.09.2022	Ettevõtjate inspiratsioonipäev koostöös teiste piirkonna LEADER-tegevusrühmadega	Piirkonna ettevõtjad	Sisend ettevõtlusvaldkonna peamiste väljakutsete ja vajaduste osas
30.09.2022	Juhtrühma koosolek	Konsultant ja juhtrühm	Strateegia esialgne raamistik kokku lepitud
10.10.2022	Juhtrühma ja juhatuse koosolek	Konsultant, juhatuse ja juhtrühm	Strateegia täpsustatud
26.10.2022	Üldkoosolek	20 osalejat	Tegevuspiirkonna analüüs ja strateegia tööversioon liikmeskonna poolt heaks kiidetud
6.10–23.12.2022	Ideekonkurss noorte hulgas koostöös Lääne-Harju Koostöökogu ja Ida-Harju Koostöökoguga		Noorte ettepanekud tegevuspiirkonna arendamise kohta
10.11.2022	Seminar partneritega	Lääne-Harju Koostöökogu, Ida-Harju Koostöökogu, Põhja-Harju Koostöökogu, Harjumaa Ettevõtlus- ja Arenduskeskus	Ühised väljakutsed ja potentsiaalsed koostööprojektid kaardistatud
19.12.2022	Juhtrühma koosolek	Konsultant ja juhtrühm	Strateegia tervikdokumendi mustand läbi arutatud
15.02.2023	Sotsiaalvaldkonna töötuba	Omavalitsuste sotsiaalvaldkonna esindajad	Täpsustatud sotsiaalvaldkonna väljakutseid ja võimalikke projekte
24.03.2023	Lõpuseminar	25 osalejat	Testitud strateegia